

NMT

Bøker

Fjørtoft med bredere horisont

105308

105309

Anmeldt av amanuensis Arnfinn Moland

Kjell Fjørtoft:

Veien til Østfronten. Krigens mange ansikter

Yldendal Norsk Forlag,
Oslo 1993, 466 s

To nye bøker om frontkjemperne har født en debatt i media om dette fenomenet i norsk okkupasjonshistorie. En av dem er Sven T. Arnebergs *Tragedie Karelen*, den andre er årets bok av Kjell Fjørtoft, *Veien til Østfronten, Krigens mange ansikter*. Noen særlige likheter mellom disse bøkene utover et felles hovedemne er det ikke, og ulikhetene går i Fjørtofts favør. Men la meg ikke foregripe noe her.

Fjørtoft har nå i flere år vært hovedeksponenten for et markskrikeres mediasirkus i forbindelse med lanseringen av sine forskjellige bøker om emner fra norsk okkupasjonshistorie. På rekke og rad har vi fått *Mot stupet* (1989), *Ulvetiden* (1990) og *På feile* (1991), med tilhørende tirader i markedsførings om hva faghistorikerne har oversett eller fortiet. Bøkene har inneholdt mye verdifullt og godt arbeide, men dette trekket ved is forfatterskap har svekket helhet-

sinntrykket. Denne gangen har verden måttet vente to år på det sikreste høsttegnet vi har: Fjørtoft på TV i flere kanaler, Fjørtoft i avisene, Fjørtoft på barrikadene mot faghistorikerne. Men mon tro vi ikke i år har kunnet merke en *litt* mer tilbakeholden utgave? Frontkjemperdebatten som har oppstått i kjølvannet har for øvrig ført til en del gode bidrag i pressen (bl.a. fra Kristian Ottosen, *Dagens Næringsliv* 30/10 og John Berg, kronikk i *Aftenposten* 3/11), ja til og med på lederplass i *Arbeiderbladet* er emnet behandlet.

Som man kanskje allerede har kunnet lese mellom linjene, har Fjørtoft etter min mening denne gangen skrevet en anderledes bok enn det man har blitt vant til forvente fra den kanten. Hovedtemaet er norske frontkjemper, men boka handler ikke bare om de som ut fra ulike motiv kjempet for Quisling, Finland og/eller Hitler. Allerede i det andre kapitlet blir vi minnet om at Fjørtoft har større ambisjoner, han vil trekke med seg fragmenter fra historien om de som enten frivillig eller på flukt fra okkupasjonsmakten havnet hos Stalin. Mens Quisling og de andre kjente NS-koryfeer naturlig nok er sentrale aktører, får vi i

tillegg servert det tyske okkupasjonsapparatets persongalleri med Wehrmacht, Reichskommissariat, Gestapo, Sicherheitsdienst, Abwehr, for ikke å glemme Berlin. Til alt overmål hanker han inn motstandspionerene, Londonregjeringen, den britiske motstandsorganisasjonen SOE (Special Operation Executive) for innsats i okkuperte områder, Lingekompaniet, raids mot norskekysten, jødeaksjonen. Alt mens tråden er, som tittelen sier, veien til Østfronten. Frontkjemperne blir plassert i verdenskrigen, satt inn i en større sammenheng. Men nettopp fordi han her har valgt en så ambisiøs linje, kan han ikke skrive på samme måte som i de tre første bøkene. Dermed *blir* ikke dette en apologetisk bok om de unge idealistene som nå må få sin oppreisning. Han dokumenterer rett og slett så bra og grundig at det ikke blir grunnlag for slike mediautspill. I boka, vel og merke.

Er det så noe nytt her? Ikke av det epokegjørende slaget for den innvidde, men mye for den jevnt interesserte leser. Men til og med faghistorisk er boka blitt den mest omfattende skildring av frontkjemperne hittil. Interessant er beskrivelsen av kampen og intrigene innad i bevegelsen, i NS.

**STØTT
VÅRE
ANNON-
SØRER**

 **NORSK
MILITÆRT
TIDSSKRIFT**

tyskere i mellom om norsk kontra tysk ledelse, uniform, troskapsløfte, med ulike fraksjoner mot hverandre og med ungdom som trodde de skulle til Finland, men havnet i Tyskland. Jeg skal her bare nevne noen få av de mange interessante problemstillinger i *Veien til Østfronten*, f.eks. Fjørtofts klare dokumentasjon av at kampen mot bolsjevismen, kommunismen, ikke var et hovedmotiv for de første som meldte seg frivillig i tysk tjeneste, derimot *kampen mot England*. Dette klargjør litt av ideologien som lå bak. Først og fremst, for å forenkle det komplekse, var de Quislings og den nye tids menn som ville satse på det nye Europa med Hitler som fører. Og for Hitler var det altoverskyggende å holde hemmelig det planlagte angrepet på Sovjet, Operasjon Barbarossa». Det klarte han bra, ikke minst fordi han fikk hjelp av Stalin som ikke ville tro hverken på egne eller allierte etterretningskilder. Men etter det tyske angrepet på Sovjet, kunne Quisling og de frivillige stemme i for fullt: «Mot bolsjevismen. For Finland!». Og da kom det naturlig nok inn et rekrutteringspotensiale blant folk som ikke nødvendigvis behøvde å være medlem av NS, men som meldte seg til noe de anså som en naturlig fortsettelse av sin frivillige innsats i vinterkrigen 1940. I mellomtiden var imidlertid Norge blitt okkupert av den militærmakt finnene baserte Fortsettelseskrigen på og som de frivillige da allierte seg med. Dette dilemma eksisterer ikke hos frontkjemperne, ifølge Fjørtoft: «Ingen nordmenn som melder seg som frivillige på tysk side, verken de som tidligere har meldt seg til Regiment Nordland eller de som fra nå av melder seg frivillige til Den Norske Legion, føler at de støtter en fiende». Kanskje Fjørtoft her mer eller mindre ufrivillig har formulert en setning som er helt innlysende i sin enkelhet. Tyskland var ikke frontkjempernes fiende. Men sammenhengen viser at det er ikke slik han vil oppfattes. Han gjengir deres begrunnelse med at Norge hadde kapitulert 10. juni 1940, og at landet var ute av krigen. Dermed kunne de faktisk sett ikke sees på som fiender. La oss på nasjonens vegne, for å være litt pompøs, konstatere at denne tankegangen ikke var representativ for nordmenn generelt og samtidig sitere Kristian Ottosen: «...gjorde man dette valget, kom man i konflikt med norsk lov». Enklere kan det ikke sies, og

vanskeligere behøver det ikke gjøres når det er snakk om straffeskyld. Noe annet er *motivene*, som kan være både mangfoldige og kompliserte å kartlegge.

Fjørtoft gir en interessant vurdering av idrettsfronten, etter å ha redegjort for de tyske forsøk på å skremme et utvalg av datidens stjerner til lydighet: «Det er derfor helt åpenbart at *ingen* fellesaksjon under krigen har vært mer ødeleggende for okkupanten enn nettopp idrettstreiken». De fleste vil mene at året 1942, men den felles front kirke, lærere og foreldre inntok mot nazifiseringsforsøkene, må gis forrang, men man kan da innvende at dette først og fremst var ødeleggende for Quisling og NS. Hadde okkupanten lykket i å vinne idrettsungdommen til en eventuell krigsinnsats på Østfronten, ville dette selvsagt gitt den en enorm gevinst. I den grad de trodde på en slik mulighet, viser vel det at deres kunnskap av norsk mentalitet sviktet.

En kuriositet skal nevnes: Fjørtoft skriver ganske inngående om opprullinger i de første motstandsgrupperinger på Østlandet, der bl.a. Max Manus er involvert og den rolle Astrid Døvle Dollis her spilte. Kanskje er han lykkelig uvitende over den rettsak hun på 80-tallet reiste mot Aschehoug forlag på grunnlag av Sverre Kjeldstadli grundige og kildebelagte beskrivelse av samme tema ca tyve år tidligere? I hans klassiker «Hjemmestyrkene» ble hun utpekt som en farlig angiver bak disse arrestasjonene, men jussens veier er uransakelige, og forlaget gikk med på å utbetale en viss sum penger, visstnok for tort og svie. La meg legge til at Fjørtoft selvsagt stiller med like sterke kilder som Kjeldstadli i sin omtale, de lyver ikke der de ligger i arkivene. Men Fjørtoft er mer male-risk og direkte i sin beskrivelse av Døvle Dollis så forlaget må kanskje denne gangen øke summen? Antakelig ikke, hun er i mellomtiden avgått ved døden.

Slik boka er bygd opp, blir den på en måte en oversiktskatalog over svært mange felt innen norsk okkupasjonshistorie fra 1940 fram til vendepunktet ved Stalingrad i januar 1943. Faren for at man kan vippe over i det fragmentariske og episodiske ligger dermed selvsagt på lur. Dette må veies opp mot den fordelene leserne har ved å kunne se hele frontkjemperproblematikken i lys av maktkampen innen NS og delvis mellom fraksjoner innen NS

og tyske interesser, og ikke minst viktig, i kontrast til den pågående motstandskampen. Måler man ulempene mot fordelene innenfor den sjanger Fjørtoft representerer, mener jeg at hans grep fungerer. Men det er klart at når lista blir lagt høyt, er faren for riv stor. Fjørtoft går over, men det kan av og til holde hardt. Det kan virke som han iblant har blitt litt overveldet av alle dokumenter og alt det kontroversielle og ukjente – etter hans mening – som ligger i de tusen arkiv. Men siden han har sporet det opp, må det nevnes. Han har en luktesans for historiske aktører, dokument og arkiv som er få faghistorikere forundt. I tillegg memoarlitteraturen. Et pluss i marginen skal han også ha for fotnoter og litteraturoversikt. Nå mangler bare navnerogisteret.

Et av sine særtrekk klarer Fjørtoft fremdeles ikke helt å fri seg fra, nemlig uttrykk som den «skjulte historie» og «ukjente bakgrunn» når det egentlig bare er snakk om at *han* ikke har skrevet eller lest om dette før eller at det selvsagt er ukjent for gjennomsnittsleseren, enten det nå gjelder Linge-kompaniets trange fødsel eller angiveren Georg Angerer. Og at diverse landssviksaker naturlig nok er «skjult» for alle som ikke søker om tilgang på Riksarkivet i Oslo. Sett under ett, er dette imidlertid bare detaljer som i denne boka drukner i mye godt håndverk.

Et annet kjennetegn ved Fjørtoft som historiker, å trekke slutninger av kildematerialet som går på tvers av fagmiljøet, er her nærmest umerkelig. Stort sett holder han seg greit innenfor det kildene gir grunnlag for å hevde, med unntak som denne gang ikke er egnet til å skape de store overskrifter. Samtidig slipper han det en faghistoriker ofte kan kjenne som en tvangstrøye: alltid å veie sine ord på den saklige og objektive vekt, en operasjon som ofte føre til at man mister leserne på veien. Det er ikke gitt alle å være en Sverre Steen eller en Jens Arup Seip. Når vi så legger til at Fjørtoft har den gode fortellerens velsignelse, med en korthuggen stil i nåtidsform som gir assosiasjoner til selve epoken, selve krigen, skjønner vel de fleste at denne boken bør leses. Samtidig ser vi denne gang fram til neste høst og neste bok av «nye» Fjørtoft. La trekkfuglene fly i fred neste år, vi venter gjerne to år dersom resultatet blir så som i år. □